

Silma nähes, kõrva kuuldes, käe katsudes

Maire Raadik, Sirje Mäearu

Kuidas saame selgust ümbritsevast maailmast? On kolm tähtsat väljendit, mis seda kirjeldavad: *silмага nägema, kõrva kuulma, käega katsuma*. Kui *kõrvaga kuuldav* ütleme enamasti vaid otseses mõttes, siis silma ja käe väljendil võib olla ka piltlik sisu: *silмага nähtav* või *käega katsutav* ei pruugi olla otseselt nägemise või puute teel tajutav.

Sõnaühendi kõrval, kus nimisõna on kaasütlevas käändes, võib olla ka liitsõna, mille esiosa on omastavas: *silmanähtav*, ka *kõrva-kuuldav* (kuid küll mitte *käekatsutav*). Kas tuleks kõne alla ka nimetav kääne? Tõsi ta on, paljude arvates on *silmnähtav* niisama hea või veel paremgi sõna kui *silmanähtav*. Sõnaraamatukoostajate tekstikorpus annab orientiiriks sagedusarve: *silmanähtav* 1000 ja *silmnähtav* 1600, *silmanähtavalt* 2600 ja *silmnähtavalt* 4700. Kust see nimetav esiosa tuleb? Ons teda ka teiste puhul?

Kes hoolega otsib, see mõne näite ikka leiab. Maalikunstnik on pannud oma näituse pealkirjaks „Silmnähtav ja kõrvkuuldav“. Hobusepidaja imestab, et hobusel on kadunud *silmnähtav-käsi-katsutav tiinus*. Kas näeme siin eesti liitumisühendite kavakindlat rakendust? Seda, mis arvestab liitsõna esiosa vormi valikul tähendust. Nii nagu *hääljuhitav* (= häälega juhitav, hääel kui vahend), nii ka *silmnähtav, kõrvkuuldav* ja *käsi-katsutav*?

Väikese murdesõnastiku andmeil on viies Eesti kihelkonnas öeldud *silmanähtavalt*, kahes-kolmes *silmnähtavalt*. Õside soovitus on läbi aegade olnud *silmanähtav*. Tava saab alguse 1925–1937 ilmunud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatust“, kus on sees *silmanähtav* 'augenscheinlich, evident, handgreiflich, sichtbar, visibel', *silmanähtavalt* 'zusehends, merklich' ja *silmanähtavus* 'Augenschein, Evidenz'. Seletuseks antud saksakeelseid vasteid tasub meeles hoida, kui võtame ette Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatu. Wiedemanni *silmanähtavat* ei ole, kuid seasemel on sõnaühend *silma nähes*,

millele saksa keeli vastab *augenscheinlich, zusehends* – neid sõnu nägime juba ÕSis *silmanähtava* ja *silmanähtavalt* seletuses. Wiedemann ei anna sõsarväljendeid käe ega kõrva kohta, kuid täiskomplekt on esitatud Andrus Saareste mõistelises sõnaraamatus. On *silma nähes* tähenduses 'nähtav' või 'avalikult', on *kõrva kuuldes* kui 'avalikult' ning *käe katsudes* kui 'pimesi'.

Mis seisukoht ses asjas nüüd võtta? Kas jääda truuks ligi sajandivanusele normingule, mille juuri võib oletada praegusaja keeles harvaks jäänud sõnaühendis? Või siiski leppida ka *silmnähtavaga*, mis hakkas eestikeelses trükisõnas kindlamini kanda kinnitama 1920.–1930. aastatel ning mida Johannes Aavik on 1936 nimetanud loendis „vead nominatiivsete liitumuste alal“? Huvitav on see, et enamik Aaviku veanäiteid on meile tänapäeval tuntud omastavalise esiosaga: *ajajärk, asjaolu, merikallas, ametiühing, veekindel* (mitte aegjärk, asiolu, merikallas, ametühing ega vesikindel). *Silmnähtav* ei ole aga kuhugi kadunud.

Postimees 28. III 2020